

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

*Hvad bør Staten gjøre for Op-
dragelsen,*

hvad for Underviisningen?

undersøgt

i et Indbydelses- Skrift til den offentlige
Examen, som holdes i Odense Cathedral-
Skole og begydes den 17 Octbr. 1803,

af

Ludvig Heiberg,

Skolens Rector.

Odense,

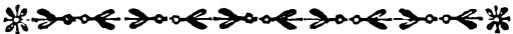
Trykt hos S. HEMPEL,

Eier af Fyens Stifts Adressekomtoir og Bogtrykkerie.

Wm. J. P. P. P.

Statens pædagogiske Meddelelsesamling

København

At bestemme Grændserne i Undersøgelser, byggede paa Fornuftens Grundsætninger og ikke paa Erføringer, imellem Naturens uafhængige og det borgerlige Selskabs conventionelle Pligter og Rettigheder, er — naar man skal bedømme Sagen efter Resultaterne heraf i ikke faa Tilfælde — ei saa aldeles let, som det for mange ved første Öiekast maaske kunde synes. Efter Beskaffenheden af den Sætning, man ynder, ledes man let til enten at fordre Naturens Rettigheder uforandrede vedligeholdte, og ikkun udvidede og formerede ved det borgerlige Selskab paa Grund af, at Mennesket er Menneske, förend det bliver Borger; eller og at Naturens Rettigheder ubetinget bör mere eller mindre opofres efter Selskabets Villie, fordi Borgeren nyder Sikker-

hed, Hielp, Beskyttelse og alle de Fordele, som flyde af borgerlig Indretning. I første Tilfælde synes det, som man lader Selskabets, i sidste Menneskets Rettigheder allene være en Bisag, da dog begge hör kunne bestaae sammen uden anden Opofrelse, end den, som efter Sagens Natur og nödvendig flyder af Forbindelsen.

For at besvare det Spöragsmaal, jeg i nærværende Afhandling har foresat mig, vil det neppe være aldeles overflödigt at forudskikke nogle faaalmindelige Sætninger, hvoraf Grændserne for Statens Rettigheder desto sikkrere kunne bedömmes.

Neppe vil man kunne tænke sig nogen anden rimelig Grund til Borgersamfundets Oprindelse, end Sikkerhed og Betryggelse for Enhvers Rettigheder, men disse Rettigheder, til hvis Handhævelse Samfundet forpligtedes, maatte efter fælles Samtykke bestemmes ved almindelige Forskrifter og Love. Saa var den almindelige Villie, herpaa byggedes Lovene, og disse maatte nödvendig være til, förend

borgerlig Forening kunde finde Sted. Er det vist, at Mennesket besidder uafhængelige Rettigheder, saa kan det ikke tænkes, at Statsborgeren vilde, eller engang kunde opfre disse, og den Lov, hvorum det ei kunde antages, at Enhver dertil vilde give sit Minde, blev i Grunden ingen Lov, ingen forpligtende Regel. Det er nok, at saadant foregaaende Samtykke nödvendig maa tænkes, det historiske Beviis herfor er ligesaa unödvendigt, som umuligt. At Staterne skyldes en anden Oprindelse kan Historien overbevise os om. Vold, Herskesyge, Undertrykkelse vare ikke sielden de urene Kilder, hvorfra disses Udspring maa söges. Det er derfor Kant bestemmer borgerlig Frihed ved, at man ikke har anden Lov at adlyde, end den, til hvilken man har givet sit Samtykke, og ved disse Love er det, ethvert Medlem af Samfundet forpligtes til at afholde sig fra egenmægtigen at udöve de Rettigheder, Mennesket havde uden for Selskabet. Skal Borgerne altsaa kunne ansees for berettigede til at give deres Samtykke til saadan Lov maa den være retfærdig, eller overensstem.

mende med Moral-Loven; skal den kundetænkes overenstemmende med den almindelige Villie, maae Byrderne og Uleilighederne, den medfører, overveies af Fordelene for det Almindelige, eller den maa være gavnlig for Staten; og skalder ved den opnaaes de tilsigtede Fordele, under hvilken Betingelse allene et almindeligt Samtykke kan formodes, maa den være hensigtsmessig.

Ere disse Sætninger rigtige, saa maa og deraf flyde, at Staten ei kan faae andre Rettigheder, endde, som ved en almindelig Villie maae formodes den overdragne; og paa den anden Side, at enhver retfærdig, gavnlig og hensigtsmessig Lov maae atages som grundet i Borgerførelingens Samtykke. At Mennesket som Borger skulde bortgive af sine naturlige Rettigheder flere, eller andre, end dem, som til Selskabets Vedligeholdelse fandtes nødvendige at opofre, kan vel ligesaa lidet antages, som at Statens positive Love ikke bør være grundede paa Naturens Fordringer med bestemt Hensyn til de forskiellige Forhold i

Selskabet. Staten bör i Almindelighed betragtet være ligesaa uberettiget til at blande sig i Borgerens private naturlige Forbindelser, som enhver tredie Mand i hans huuslige Sager; kun da, naar han virkelig skader Selskabet, træder Staten til, og betager ham Leiligheden til at skade, hvorvidt han derimod som viis Mand eller Daare vil benytte sig af de Midler, Staten skienkede ham til at befordre hans sande eller tilsyneladende Fuldkommenheder bör — om jeg ikke feiler — være den ligesaa uvedkommende, som enhver anden ikke Paagiældende, bör være uberettiget til i mindste Maade at holde sig op over hans private Forhold. Enhver bör — at jeg skal bruge en berömt Forfatters Ord — i sin private Cirkel have den höieste Frihed til uangreben at leve som han vil, til at spise, drikke, klæde sig, som han vil, at forlyste sig med hvad han vil, ja at opføre sig klogt eller naragtigt, som han vil inden for sine egne Dörre. Det er Klogskabs Læren, der tildeels kan underrette om hvad vi i vore private Forhold have at iagttage, og det er sikkrest Satiren

og ikke de borgerlige Love, der skal revse det private og huuslige Livs Daarligheder.

Efter disse in abstracto fremsatte Begreber troer jeg at kunne gaae nærmere over til Materien.

Tænker man sig Opdragelsen, som en Pligt ej allene at sørge for Börns Uuderholdning, men og for Anvendelsen af deres Siels og Legems Kræfter saaledes, at de i Tiden kunne vørde skikkede til at gavne Selskabet, og derved tillige fremme deres eget Vel, saa er dette vel unægtelig en naturlig Pligt, som ene tilkommer Forældrene, saa længe disse hverken ved Livets, Frihedens eller Fornuftens Tab ere satte ud af Stand til at sørge herfor, ei heller frivillig have overdraget den til andre. Lykkeligviis nedlagde Naturen den Drift hos alle Forældre, at sørge for deres Afkom, langt stærkere, end saadant nogensinde ved positive Love kunde efterkommes; kun i Henseende til Forestillingen om, hvad der udgør Menneskets Vel og Lykke, og i Anvendelsen

af Midlerne hertil ere de enkelte Mennesker ofte indbyrdes uenige, og, hvad Erfarenhed lærer, Statens Indretninger igien forskellige herfra, men hiint maa være Staten uvedkommende, saafremt Opdragelsen hörer til Menneskets private og ikke offentlige Pligter, thi kan ingen Rettighed erhverves uden ved Forpligtelse, og den naturlige Forpligtelse til Börnnes Opdragelse paaligger Forældrene, saa kan vel neppe nogen Rettighed opstaae fra Statens Side, uden som overdraget, hvilken da og efter en Contracts Natur maatte kunne vises at være i dette Tilfælde overensstemmende med den almindelige Villie. Den vigtigste Indvending, som giöres herimod, er: at det er Staten vigtigt ved Opdragelsen at skaffe sig Sikkerhed for at faae gode Borgere, og at den ved sin Omsorg maa raade Bød paa Forældrenes Kræfters eller Villies Ufuldkommenhed. Men man vilde betænke, at ved Nyttens allene erhverves ingenlunde Rettighed, og at Staten netop ved vel indrettede Underviisnings Anstalter anvender de kraftigste og vigtigste Midler til at understötte Kräf-

ternes Uformuenhed hos Forældre, paa hvis Villie det i Følge deres udelukkende Ret over Börnenes Opdragelse maa beroe, om de ville benytte sig af samme eller ikke. Om Villiens Ufuldkommenhed, hvor den kun viser sig ved et virkeligt eller tilsyneladende urigtigt Valg af Midlerne, kan intet Menneske, altsaa heller ikke Staten, dömmes, ligesom og den blotte Tanke om Mangel paa Villie er stridende imod den naturlige Drift at sørge for Börnenes Vel. Statens Ret til Opdragelse er altsaa i Almindelighed ingen, og kan kun tænkes der, hvor det er Forældrene fysisk umueligt selv at besørge Opdragelsens Pligt, eller og hvor Forældrene frivillig have overdraget denne til Statens Omsorg. Her, og altsaa i alle Vaisenhuse, Pleiehuse, og hvad deslige Stiftelser end videre kaldes, tilkommer Staten alie de med Opdragelsen forbundne Rettigheder.

Derimod tilkommer det Staten at sørge for Midlerne, hvorved Opdragelsens Byrder lettes for dens Borgere, og dette skeer især

ved gode Underviisnings Anstalter. Menförend jeg gaaer over til denne Deel af Afhandlingen, synes det ikke unödvendigt at bestemme Grændserne imellem Opdragelses og Underviisnings Anstalters Rettigheder, saa meget mere, som man saa let er tilböielig til at slutte fra hvad der skeer, og ikke fra hvad der bör skee, og Underviisnings Anstalter i Almindelighed tiltage sig flere af Opdragelsens Rettigheder, end dem maaske egentlig kunde tilkomme.

Saa vist som det er, at al Underviisning er en vigtig Deel af Opdragelsen, og har en betydelig Indflydelse paa samme, saa vist er det og, at kun en ganske enkelt Deel af Opdragelsen indbefattes herunder. Tager man Underviisningen i dens videsteOmfang, strækker den sig dog kun til Siels Evneres Dannelse, den moralske Fölelses Opvækkelse og Legems Færdighedernes Anvendelse, og uden for disse Dele gaae ikke Underviisningens Pligter, og altsaa heller ikke dens Rettigheder. Alt hvad der fölgelig ikke i egentligst

Forstand hörer til Underviisningens Omfang, alt hvad der ikke paa Stædet forstyrrer Underviisningens Hensigt, og alt hvad der hörer til Opsyn eller Politi uden for Stedet, er Læreren, som Lærer, men ikke Opdrageren, uvedkommende. Det beroer altsaa paa Opdrageren, men ikke paa nogen tredie Mand, hvor meget, eller hvor lidet af disse Rettigheder han vil overdrage til andre, og uden saadan Overdragelse skiønner jeg ikke nogen Rettighed bör finde Sted.

Jeg indseer vel, at man herimod vil anföre som en Indvending, alle vore offentlige Underviisnings Anstalter saaledes, som de ved Love ere sanctionerede, men jeg formoder og, det maa være indlysende for enhver, som vil see det, at der ligger mere, end der skulde, i denne Indvending. Overalt have og disse Love antaget et tredie, nemlig en Blanding af Opdragelse og Underviisning i disse offentlige Indretninger, ei allene som muelig, men endog som rigtigst, og i det Öieblik Borgeren uden Undtagelse benytter sig af Ind-

retningerne, som de ere, overdrager han med det samme til dem alle de Rettigheder, som Lovene fordre for Statens offentlige Anlæg. Endelig er jo ikke Spørgsmaalet her om givne Loves Efterlevelse, hvorom intet Spørgsmaal engang bör opstaae, men ikkun om disses Overenstemmelse med Menneskets naturlige Pligter og Rettigheder.

Staten bör altsaa sørge for Underviisnings-Anstalter, passende til Stats-Borgernes Trang, Tidernes og Stedets særdeles Fordringer, og med Hensyn til Forstandens gradevise Udvikling, som i Almindelighed retter sig efter Aarene. Men hele Underviisnings-Væsenet burde derfor løbe fort i en sammenhængende Kiede, Hvor de lavere Borger Skoler endes, maae de höiere begynde, og de Videnskaber, hvortil her lægges Grunden, fortsættes ved den akademiske Underviisning. Det vilde derfor uden Tvivl og være höist gavnligt, om det hele Underviisnings-Væsen i sin fulde Udstrækning stod, for saavidt det vedkom Staten, under eet Collegium allene. Kun paa denne

Maade synes en fuld Overenstemmelse i Grund-
sætninger for det hele Underviisnings- Væsen
at kunne ventes.

Alle Statens Borgere hverken fordre eller
trænge til en lige Grad af Underviisning for
deres Börn. Bondens og Haandværksmandens
Bestemmelse gör endeel af de Kundskaber o-
verflödige, som Videnskabsmanden eller Kiøb-
manden ikke kunde undvære. Efterat have
indsamlet de almindeligste Kundskaber, der
kunne gavne hiin enten som Menneske eller
i hans borgerlige Stilling, gaaer han over til
de praktiske Forretninger, der skulle være
hans Næringsvei, og i Almindelighed — thi
enkelte lyse Hoveder, som findes i alle Stæn-
der, kunne vel göre en Undtagelse, men ik-
ke omstøde Særningen — er den Tid spildt
fra de nödvendigere Forretninger, som anven-
des paa de mindre nödvendige. Vanskeligt
er det altid her at bestemme Grændserne, saa
meget mere, som enhver Videnskab dog altid
har i det mindste en relativ Nytte, og, om
ikke andet, dog bidrager mere eller mindre

til Kultürens og Smagens Forædling, der ogsaa for ethvert Menneske er nyttig og til en vis Grad nödvendig. Inidlertid ladedog saadanne Grændser sig tænke, og ere vel endog nu og da ikke uhældigen angivne, som f. Ex. af Edvard Storm i Fragmentet om Skoleholder - Seminarier, og af andre; men disse maatte være Maalet for de lavere Skoler.

Ogsaa Tiderne have Fordringer, hvorefter vel ordnede Underviisnings-Anstalter bör rette sig. Være vi i Fornuftens Undersögelser komne saa vidt, at vi kunne sige, vi nu havde grebet, hvad vi kun jage efter at gribe, da hverken burde eller maatte Tiderne have nogen Indflydelse paa disse efter Fornuftens Fordringer ordnede Indretninger, men for at blive ved Underviisnings-Anstalter behöve vi kun at gaae lidet tilbage i Tiden, og vi ville da finde, at for 70 Aar siden og endnu sildigere var al nödvendig Kundskabs - Kilde for Börn og den talrigste Deel af Ungdommen indsluttet i Katekismusser, Bönnebøger, Psalmebog, Evangelii-Bog og Bibelen; disse Ting,

som Børnene for største Delen hverken forstode eller kunne forstaae, vare daglig Læsning. En blidere Soel oprandt, og man fandt siden uden at giøre just saamærkelig en Forandring i hine Bestemmelser, at for den Deel af Ungdommen, som attraaede en større videnskabelig Kultur, var Bekiendtskab med de Gamles Sprog og Litteratur det eneste Vehikel til Erhvervelsen af allehaande Kundskaber. Disse Grundsætninger have vi seet ikke faa agtværdige Videnskabsmænd og Opdragere i nyere Tider at forkaste, fordi de troede, at Statens Nödvendigheder fordre reale Kundskaber, og at det var blot nominale eller verbale, som man indhentede af hines Læsning. Det er ikke Hensigten her at bestride enten den ene, eller den anden Mening, men kun at vise, hvor forskiellige Meningerne have været til forskiellige Tider, og at disse baade have havt og nödvendig maae have en vigtig Indflydelse paa offentlige Foranstaltninger og sammes Indretninger. Lægger man nu hertil, at Pestalozzi i de nyeste Tider har sagt os, at Veien ei allene til Forstandens Skiærpelse,

men endog til alle Kundskabers Erhvervelse hos Börn, endog de spæde, sikkert gaer igiennem Læren om Quadraterne, og at denne Mands Lære har over en stor Deel af Europa i Underviisnings Væsenet tildraget sig saadan Opmærksomhed, at han i dette Fag synes at ville giøre Epoche; saa mener jeg, det er aabenbart, at vi i Theorien om Underviisnings Midlerne stæe efter adskillige Forandringer paa et langt andet Trin end vore Forfædre, og at vore Efterkommere muligen ville see ned paa vore Bestræbelser med samme Medlidenhed, hvormed vi betragte vore Forgiængeres. Ved enhver Forandring er uden Tvivl vundet noget, endskiönt derfor ikke i lige Grad for vore Underviisnings Anstalter, og paa hvad Grund skulde man ikke kunde vente det samme for følgende Tidens Forsög og Erfaringer? Men at udsöge det Nyttige og anvende dette i Underviisnings Indretning og Methode efter Tidernes grædeviis stigende Oplysning, at bortskiare det Overflödige, vel endog undertiden Skadelige, fra hævdede Sæd,

vaner man naturligviis være Stats - Borgerens Önske ved Brugen af de offentlige Underviisnings-Anstalter. Dette lader sig upaatvivlelig ikke saa let giøre her, hvor offentlige Love maae og bör befæste Indretningerne, og hvor enhver Forandring i hine er forbunden med vidtløftige Collegiale Undersøgelse. Fra denne Side betragtet have vore sig nu alt mere og mere udbredende private Instituter et afgjørende Fortrin, og iblant flere vigtige Grunde vil man uden Tvivl ved nøiere Overveielse her finde een ikke aldeles ubetydelig til vore offentlige høiere Skolers mærkelige Aftagelse, og som rimeligviis tidligere eller sildigere vilde for en stor Deel staae ledige, naar de ei støttede sig paa oeconomiske Fordele. Dog dette fordrede en egen Undersøgelse, som jeg muligen til en anden Tid og paa et andet Sted skal meddele, saa meget hellere som jeg i en anden Anledning har været betænkt paa at besvare det hertil hørende Spørgsmaal.

Ved Underviisnings - Anstalters Indretning maa ogsaa Stedet komme i nogen Betragtning.

Vore höiere offentlige Skoler ere i ældre Tider meget ofte henlagte paa Steder, hvor en formeret Handel, Luxus eller andre Omstændigheder giøre Alt vel dobbelt saa kostbart, som det forhen var; ved en Reforme af disse Indretninger maa man især giøre Beregning efter Byens Størrelse og Folkemængde, thi der kan ikke være nogen almindelig Grund til at formode, at Udenbyes skulie hensende deres Börn uden Haab om offentlig Understöttelse til Underviisnings - Anstalter paa de Steder, hvor alle Fornödenheder ere en halv Gang, eller dobbelt saa kostbare, som andensheds. Er det altsaa især Byens Indvaanere, der kunne ventes at ville benytte sig af Indretningen, maa man og see noget paa, hvad det er disse i Almindelighed og med Hensyn til Börnenes fölgende Bestemmelse fornemmelig kalde fornöden Underviisning. Neppe kan jeg f. Ex. troe, at en saakaldet blotlærd Skole, anlagt i Helsingöer eller Bergen, svarer til disse Handels Indvaaneres Önsker. Underviisning i Handels. Videnskaberne, Bogholderie, levende Sprog, og maaskee tildeels

i Navigationen vilde uden Tvivl i Forbindelse med de övrige elementaire Kundskaber nærmest opfylde den Hensigt , at Forældre paa Stedet benyttede sig af Indretningen og ei bortsendte deres Börn for at lære paa andre Steder, hvad de ansaae for nödvendigt, og som Börnene kunne lære lige saa godt hiemme. Det er ikke hermed sagt, at det Offentlige i sine Indretninger skulde agte paa Enkeltes overdrevne eller ubillige Fordringer, det Offentlige maa i sine Anlæg i Almindelighed föolge en almindelig Plan, og Modificationer ere her i mange Henseender forbundne med langt större Vanskeligheder, end ved private Indretninger, men hvor Omständighederne tillode at forbinde almindelige for Stedet, endskiönt ved Indretningen særdeles, Önsker med de almindelige Grundsætninger for vel organiserede Underviisnings-Anstalter, der bör ogsaa dette, i det man gavner det Almindelige, komme i nogen særdeles Betragtning.

Endelig hörer endnu til denne Materie at undersøge hvad der ved enhver Underviisnings

Anstalt er at iagttage saavel i Henseende til Underviisnings-Formen, som Materien, naar denne skal giøre sin fulde Nytte, og være passende efter Ungdommens Alder og Forstandens gradevise Udvikling; men denne Dels Afhandling vilde lede til en Vidtløftighed, som maatte overskride et Indbydelses-Skrifts sædvanlige Grændser, hvorfor jeg og her troet at burde opsætte hvad jeg tildels allerede herom havde skrevet til anden beleilig Tid og andet Sted.

Den offentlige Examen, som ærligen holdes i Odense Cathedral. Skole, tager sin Begyndelse Mandagen den 17 Octbr. om Morgenen Kl. 8 og fortsettes de følgende Dage fra 8 til 12 Formiddag og fra 2 til 5 Eftermiddag. Lærernes, Ungdommens og Videnskabernes Velyndere og Venner indbydes herved til at bære Skolen med deres Nærværelse, saavel ved Examen, som ved den Tale, hvormed Examen endes om Mandagen den 31 October Kl. 11 Formiddag, og som holdes i Modersmaalet af Skolens Rector, dertillige ved denne Leilighed ønsker værdigen at kunne tolke Fædrenelandets, Stiftets og Skolens Tab i Anledning af Biskop og Dr. Theol. Tønne Blochs Dödsfald.

